basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/
NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENḒA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI ḶA U THOMA (P1)

SHUNDUNTHULE/FULWI 2026

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri iḽi ḽi na masiaṱari a 14.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri iḽi ḽi na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyoṋḓivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	(30)

2. Vhalani ndaela DZOṰHE nga vhuronwane.

3. Fhindulani mbudziso DZOṰHE.

4. Thomani KHETHEKANYO IṄWE na IṄWE kha siaṱari ḼISWA.

5. Hune KHETHEKANYO IṄWE na IṄWE ya fhelela hone ni talele.

6. Nomborani phindulo dzaṋu zwi tshi anana na kunomborelwe kwo shumiswaho kha iḽi bammbiri ḽa mbudziso.

7. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso IṄWE na IṄWE ni ṗfuke mutalo.

8. Ni dzhiele nzhele mupeleṱo na kufhaṱelwe kwa mafhungo.

9. Tshifhinga tsho anganyiwaho:

KHETHEKANYO YA A:	Minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B:	Minetse ya 30
KHETHEKANYO YA C:	Minetse ya 40

10. Ṅwalani nga vhudele, nahone zwi no vhalea.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONḒIVHO

MBUDZISO YA 1: U VHALA U ITELA ṬHALUTSHEDZO NA U PFESESA

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA A na TSHA B uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzo ḓisendekaho khazwo.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

VHUNDEṄWA A VHU VHUEDZI TSHITHU

1 Tshikolo tsha Fhaṱani ndi tshiṅwe tsha zwikolo zwe zwa vha zwo fhaṱwa zwa shomedzwa nga themamveledziso dza maimo. Nga ngafhi na vhundenwa, shango la ḓala vhaswa vha si na mikhwa, li fhedza li tshi lozwa zwivhuya zwinzhi zwalo. Gole lo fhiraho, mbilu yanga yo pfa vhuṱungu musi ndi tshi vhona tshikolo tshila tshavhuḓivhuḓi tshi tshi vho nga dumba, mahothi na mafasiṱere zwi tshi ndi bva vhubvo. Vhana vhuria phepho i dzulela u vha huṱa.
Zwoṱhe izwi ndi mishumo yo vhangwaho nga u lemala fhedzi-fhedzi.

2 Vho-Lilani, muhulwane wa Khorombusi ya Tshikolo, ṅwana wavho Nndwakhulu o vha shonisa zwihulu, na u ḓa miṱanganoni vha vho ḓa nga tshidola. Mutukana uyu o vha a tshi nga hayani o bva o hangwa mikhwa. Ndi tshi khou amba zwino Khorombusi ya Tshikolo yo mu imisa u ḓa tshikoloni nge a ṅwalekanya maṱamba kha mbondo dza tshikolo na u phulekanya bodo dza u ṅwalela nga tshibigiri kha phera tharu. Musi a tshi vhudziswa o lingedza u hanedza, fhedzi vhaṅwe vhagudi vho ḓo ṋea vhuṱanzi kha ṱhohoyatshikolo uri vho tou mu vhona nga avho maṱo.

3 Khonani dza Nndwakhulu vha tshi vhona uri khonani yavho o imiswa u ḓa tshikoloni, vha humbula uri vha tou lifhedza nga u tshinyadza tshikolo. Vhusiku honoho, vhathu vho mangala iṅwe ya dziofisi i dzulaho dzibugu yo shanduka nando, buluvhutsi lo takutshedza. Li tshi tsha mapholisa o vhonala a tshi ya nṱha na fhasi. Saizwi maisiisi vha sa lali na khani, lo sala li tshi ita maṱavhelo vhatukana avho vho no vha thumbuni ya lukhohe, mivhili i sa pfiwi nga matsivha.

4 Vhadzulapo u vhona zwenezwi vha fara miṱangano i sa fheli, ro vho tou mangala vha tshi kuvhangana, ha vuwa la u pomoka uri tshikolo tsho shela mulenzhe kha u farwa ha avho vhagudi. Vhadzulapo vha inga nga u pora ofisi ya ṱhohoyatshikolo nga matombo. Izwi yo vha ndingedzo ya uri vhagudi vho farwaho vha vhuye. Vha isa phanḓa na u ita mabando a sa gumi vha tshi ri tshikolo a tshi nga dzhenwi. Vhagudi na vhagudisi vha vho fhedza miṅwedzi miraru vha sa lu vhei tshikoloni. Kotara ya vhuvhili i tshi fhela vhagudi vhoṱhe a vho ngo wana mvelelo vhunga hu songo ṅwalwa milingo.

5 Ho lingedzwa u vha na nyambedzano vhukati ha vhadzulapo na vha Muhasho wa Pfunzo, zwo pfiwa nga nnyi, a ho ngo tandwa li no fukwa, hafhu vha tshi zwi divha uri khangala mbili na kale a dzi dzuli muina muthihi? Vha Muhasho wa Pfunzo vho tou pfuu, vhe la da hafha li a kovhela. Hu kilasi dza thendeleki, hu zwiendedzi zwa vhagudi, zwothe vha do tou zwi pfa nga munukho. Tshikolo tsha Fhatani tsho fhedza tsho valwa. Vhagudi zwa zwino ri tshi khou amba vha vuwa lu tshe lutswu, vha sinda tsha nukha vha tshi ya tshikoloni tsha Nnduvheni tshi re kha muṅwe muvhundu hune vha swika vho neta. Vhaṅwe vhavho vho tou humbela u dzula midini ya tsini na tshikolo tshiswa ngeno vhaṅwe vha tshi tou badela zwiendedzi. Hezwi zwi ita uri vhabebi zwikwama zwavho zwi dzule zwo ukhuthea. Ngangoho tshiita-mune a tshi vhavhi.

6 Tshikolo tsha Fhatani tsho sala tshi tshi vho nga tshitaha tsha tshinoni tsho fhufhisaho. Hu sokou vha na mavharivhari a u ri muhasho u kha ndingedzo ya u toda u tshi vusuludza. Ndo pfa tshiṅwe tshinoni tshi tshi ri, 'Zwa tou ralo, tshikolo tsha vusuludzwa, ro lata nowa na danda, tshikolo ndi ndaka ya rothe vhahashu.' Vha amba vhude muthu wa khuvhe, ndi vhangana vhana vho litshaho tshikolo vha vho didzhenisa kha zwa vhugevhenga na zwidzidzivhadzi? Vhahashu, u sa gudisa vhana u londota ndaka ndi mulimo u vhulayaho lushaka.

7 Vhunzhi ha vhathu ro akhamala, na namusi a zwi athu u tendisea. Vho-Lilani, khotsi a Nndwakhulu, mapholisa vho vha doba mulovha. Vhagudi vhala vhe vha farwa vho amba uri a vha fi vhe vhothe, muthu o vha tutuwedzaho nga u vha fha pitirolo ya u fhisa o sala nnda. Vho-Lilani vho wana vha si tsha zwi kona, vha tshi vho sokou vhalavhala uri na vhone vha do ambulula vhaṅwe. Nawa ri la ri vhanzhi nga ngoho …

8 Kha ri ite ndilomuthathe, ri tsireledze zwikolo zwashu vhunga zwi zwone zwiko zwa ndivho ya nyaluwo ya vhagudi, vhone vharangaphanda vha matshelo. Vhalemi na vhalemiwa kha vha tutshele kule na zwiito zwi sa fhati. Mutingati a u rengwi, ndi pfano fhedzi, ra vhona ndaka ya muvhuso i yashu rothe.

[Tshi bva kha *Thimu ya Vhatoli*]

TSHIBVELEDZWA TSHA B

[Tshi bva kha www.oil.co.za]

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA A

1.1 Bulani zwithu ZWIVHILI zwi re kha phara ya 1 zwine zwa sumbedza uri tshikolo tsha Fhaṱani a tshi tsha vha kha mbonalo yavhuḓi. (2)

1.2 Ndi ifhio mikhwa mivhi MIVHILI i re kha phara ya 2 ine ya fhambanya Nndwakhulu na Khorombusi ya tshikolo tsha Fhaṱani? (2)

1.3 Ndi nga mini khonani dza Nndwakhulu dzo ḓiwana dzo no vha dzhele? (2)

1.4 Bviselani khagala zwithu ZWIVHILI kha phara ya 4 zwo itwaho nga vhabebi vha tshi sumbedza u sa tikedza u farwa ha vhagudi. (2)

1.5 Ndi afhio maga a ndaṱiso MAVHILI o dzhiiwaho nga vha Muhasho wa Pfunzo hu u kaidza matshilele mavhi? (2)

1.6 Murero asuyu:

'... ro laṱa ṋowa na danda ...'

Ṱalutshedzani uri murero uyu u kwama hani kupfesesele kwaṋu kwa mafhungo e na vhala. (2)

1.7 Nangani phindulo yone-yone kha mutevhe wo ṅekedzwaho afho fhasi.

'Mapholisa vho vha doba mulovha' zwi amba uri vho ...

A wana vho xela.
B wana vho ḓaḓa.
C vha fara.
D vha humbulela. (1)

1.8 Ndi afhio masiandaitwa ane a vhangwa nga u ḓidzhenisa kha zwa u tshinyadza ndaka? Bulani ZWIVHILI fhedzi. (2)

1.9 Ndi ufhio mulaedza une muṅwali a tama u u fhirisela kha vhavhali vha mafhungo aya? (2)

1.10 Vhalani mutaladzi wa 52. 'Ṅawa ri ḽa ri vhanzhi nga ngoho …'

No sedza mafhungo a mutaladzi uyu ni a ima na na kuhumbulele kwa muṅwali zwi tshi kwama Vho-Lilani? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

1.11 U ya nga kuvhonele kwaṋu ndi ifhio ngeletshedzo ine na nga i ḓisa kha vhaswa zwi tshi kwama mafhungo aya? Bulani ZWIVHILI. (2)

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA B

1.12 Ṅeani zwine mufodi wa tshifanyiso itshi a tama u ri ṱanela zwone. (1)

1.13 Ndi zwifhio ZWIVHILI zwine zwa nga itwa u ṱuṱuwedza vhaswa kha u tandulula thaidzo i re kha tshifanyiso itshi? (2)

1.14 Bviselani khagala vhuḓipfi haṋu musi no ṱalela tshifanyiso tsho ṱaniwaho afho nṱha. Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

1.15 U ya nga kuvhonele kwaṋu ni vhona hu khaedu dzifhio dzine dza nga ṱanganiwa nadzo kha nyimele yo ṱaniwaho afho nṱha? Bulani MBIILI. (2)

MBUDZISO: TSHIBVELEDZWA TSHA A NA TSHA B

1.16 Hu na vhushaka vhu re khagala vhukati ha mafhungo a re kha TSHIBVELEDZWA TSHA A na TSHA B. Sumbedzani vhushaka uho nga mbuno MBILI. (2)

ṰHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI

MBUDZISO YA 2

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA C uri ni ḓo kona u ṅwala manweledzo no ḓisendeka khatsho. Nweledzani nga phara fhedzi, **ni tshi sumbedza zwithu zwine zwa ha kundisa muswa u vha na gundo**.

THANYELANI: Ni lavhelelwa u ita zwi tevhelaho:

1. Nweledzani nga maipfi aṋu hune zwa konadzea.
2. Ṅwalani phara yo lunzhedzanaho tshidele.
3. Manweledzo aṋu a faredze mbuno dza **SUMBE** dzi kha **PHARA** nga maipfi a sa fhiri 90.
4. **Thoho**: A ni lavhelelwi u dzhenisa ṱhoho ya manweledzo.
5. Ṡumbedzani tshivhalo tsha maipfi mafheloni a manweledzo aṋu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

ZWIKUNDISI ZWA MUSWA KHA U BVELELA

Vhutshiloni u bvelela ndi zwine muṅwe na muṅwe a zwi funa na u zwi takalela. Thaidzo ndi ya u vha hone ha zwipiringedzi zwo vhalaho. U guda a hu fheli ...

U sa ṱoḓa u lingedza kha vhutshilo uri muthu zwi mu nakele ndi khombo ine ri tea u i tinya. Vhathu vhane vha ḓifunga vha a fhedzisela vho bvelela. Muthu arali a kundwa nga tshithu ha laṱa fhulufhelo, u tea u dovha a lingedza.

Muswa a sa ḓidzhenisi kha u lilela u swikela bono ḽawe ha nga vhi na mvelelo dzavhuḓi. Honeha arali a tou fombe kha u wana zwine a ṱoḓa, u ḓo wa a tshi vutsheledza a vhuya a zwi wana.

Muswa ane a sa ḓivhe ndila ye a fara, a sa ḓivhi zwine a tea u vha zwone vhutshiloni u nga sa bammbiri ḽine ḽa sokou hwalwa nga muya. Uyo muthu u vha a si na vhuyo vhu vhonalaho, u sokou dzunguluwa e fhethu huthihi.

Vhathu vhanzhi vha balelwa u wana zwine vha khou ṱoḓa nga nṱhani ha u sa vha na lutendo, ndi zwone zwine zwa ita uri vha xedze khii ya u ḓivulela mavothi a vhutshilo havho. Honeha muswa kha ḓiṱoḓisise uri ndi zwifhio zwine zwa nga mu thusa, u ḓo vhona zwi tshi konadzea.

Muswa a songo dzula a peta zwanḓa nga u vhona hu na zwiṅwe zwine zwa mu thithisa kha u bveledza bono ḽawe. Kha vuwe a ḓisungusedze, a finye dzi khwaṱhe a tshi itela u ḓibvisa kha u ḓigeḓa hune ha mu kundisa u wana zwivhuya zwinzhi. Vhutshiloni a hu na tshi no ḓa wo lala.

U lindela tshifhinga tshone-tshone zwi khakhisa muswa kha kuhumbulele kwone. A hu na tshifhinga tshi no tou pfi ndi tshone-tshone. Zwenezwo wo lindela u fhirwa nga zwikhala zwinzhi zwa u bvelela.

Vhubva na u sa kona u ḓibveledzisa ndi swina ḽihulwane ḽa muswa. Vhaswa vhanzhi vha ḓitika nga vhabebi vha hangwa uri na vhone vha tea u ḓiimisa. Vhubva vhu livhisa muswa kha vhushai.

Vhahashu kha ri litshe u ḓipiringedza, ri takutshedze ri fare dzi khwaṱhe ri lilele u swikelela mabono ashu.

[Zwi bva kha *Thimu ya Vhaṱoli*]

ṰHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

MBUDZISO YA 3: U SENGULUSA KHUNGEDZELO

Ṱalelani khungedzelo (TSHIBVELEDZWA TSHA D) i re afho fhasi uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

VHUTSILA NDI MAṰO

No swika hone

Ni a ṱoḓa u ḓivhona no olwa na bva no tou ralo?
Vha ḓo huma vha na tshintshi i si na vhukono.
Luafhulelo lwo zheka fhano, arali na ḓisa mugudi muswa ni badela 50% fhedzi.
Ri wanala henefha mavhengeleni-tserekano a Vuwani.
Vha nga ri kwama kha nomboro dza luṱingo *015 231 7214* kana imeiḽi ya vhutsila@gmail.com

[Tshi bva kha http//www.vecteezy.com]

MBUDZISO

3.1 Ṋeani ndeme ya u shumisa fonto ya maḽeḓere mahulwane afho kha khungedzelo iyi. (1)

3.2 Khungedzelo iyi yo livhiswa kha tshigwada tshifhio tsha vhathu? (1)

3.3 Ndi ngafhi he muoli a shumisa luambo lwa u fhuredzela? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

3.4 Kha khungedzelo iyi, hu na he mukengedzeli a shumisa ḽiḓiiti, inwi ḽi topoleni ni dovhe ni ḽi shumise u vhumba fhungo ḽi pfalaho. (2)

3.5 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo ṋekedzwaho.

Ḽifurase asiḽi, mutaladzi wa 6: 'Luafhulelo lwo zheka fhano.'

Ḽifurase iḽi ḽi amba uri luafhulelo lwo ...

A zhakiwa.
B fhanduwa.
C wa.
D ḓala. (1)

3.6 Vhalani fhungo asiḽi: 'Ni a ṱoḓa u ḓivhona no olwa na bva no tou ralo?'

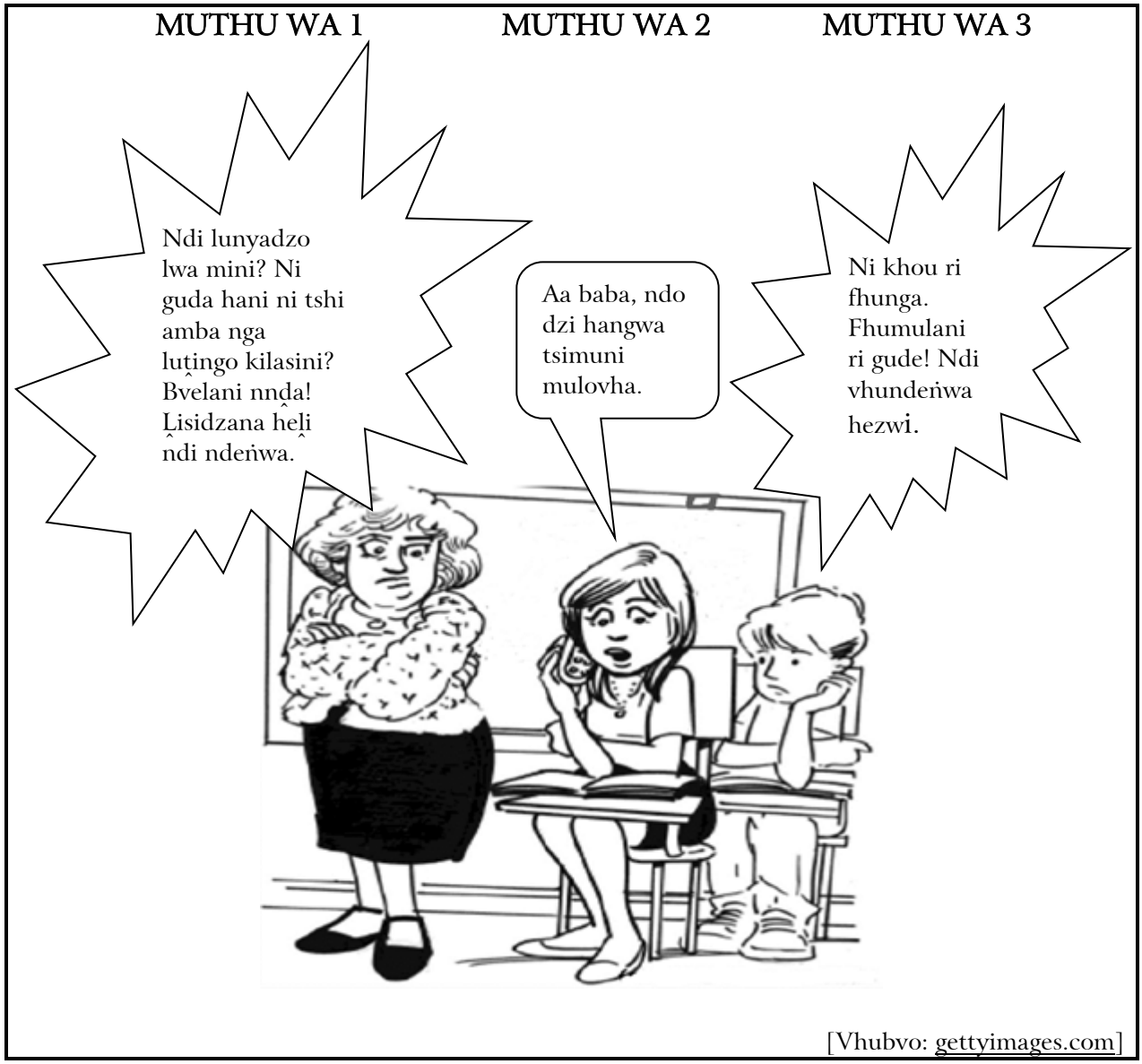
Sumbedzani ndeme ya u shumiswa ha rethoriki fhungoni iḽi. (1)

3.7 Nga kuvhonele kwaṋu, ni vhona mukungedzeli o kona u swikela ndivho yawe ya khungedzelo ya u kunga vhaṱaleli? Tikedzani phindulo yaṋu nga mbuno MBILI. (2)
[10]

MBUDZISO YA 4: U PFESESA ZWIṄWE ZWIBVELEDZWA ZWA VHUDAVHIDZANI

Ṱalelani khathuni (TSHIBVELEDZWA TSHA E) i tevhelaho uri ni ḓo kona u ha̓indula mbudziso dzo ḓisendekaho khayo.

TSHIBVELEDZWA TSHA E: KHATHUNI

[Vhubvo: gettyimages.com]

MBUDZISO

4.1 Musi no ṱalela khathuni iyi ndi ifhio ndivho ine muoli a khou ṱoḓa u i bveledza nga u shumisa lushaka lwa babulu ya tshipitshi kha muthu wa 1 na wa 3? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

4.2 No ṱalela muthu wa 1, sumbedzani uri luambo lwawe lwa muvhili lu khwaṱhisedza hani maipfi awe. (2)

4.3 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo ṅekedzwaho.

Sedzani fhungo asili: '**Fhumulani** ri gude!'
Lushaka lwa liiti lo swifhadzwaho ndi lwa limudi la ...

A Gonelo.
B Dzinaliiti.
C Ndaela.
D Tshitevheli. (1)

4.4 Kha zwe muthu wa 2 a amba hu na libulafhethu, inwi li shumiseni u vhumba fhungo li pfalaho. (1)

4.5 No sedza mafhungo a ambiwaho nga muthu wa 1. Sumbedzani afho he muoli wa khathuni a shumisa hone luvhengela mbiluni. Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

4.6 U ya nga kupfesesele kwaṋu ni vhona vhukando he muthu wa 1 a vhu dzhiela muthu wa 2 ho tea naa? Tikedzani phindulo yaṋu nga mbuno MBILI. (2)
[10]

MBUDZISO YA 5: KUSHUMISELE KWA LUAMBO NGA NḒILA YONE

Vhalani TSHIBVELEDZWA TSHA F uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzo ḓisendekaho khatsho.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

MITSHELO YA U SA PFA

1 Vhatukana ndi vhatukana, mulovha vho vhuya vha ḽa tshiswitulo a sa athu luvhea hoyu wa muhura wanga mutukana. Makhadzi na khotsimuhulu vho no ḓidina vha ḓa, vho pfiwa nga nnyi? Zwi dzhena nga nḓevhe ino zwa bva nga iḽa. A tshi vhudziswa u tou hanedza a nga a sa hwala ṱhanga ya nndu. E hafho muvhili wo shanduka sosa, u a vhu shela hoyu muṱhannga. Tshi no dina ndi hohu u levha hu no nga ha mbevha, na gunwe u naḽo. Zwa tshikolo o zwi litsha.

2 Hafho muḓini hu vho nga hu na vhanna vhavhili. Ndi ḓo sa ralo nga mini o no vhinga uḽa muzwala wawe ane na ene u bva ngaḽo a vhuya ngaḽo. Thi mangali mulovha ndo vhona veni dza mapholisa dzo ṱwa dzo tanga muḓi wa hoyu muhura wanga. Mapholisa vho hwala miraṱaṱa ya magidi, a vha vhoni! A nga vha ita mini muṱhannga, vho mu doba nga madzhoti a shavhela fhasi ha mmbete. Ndo wana hemmbe dzi tshi vho nga mahanisi a mbongola musi dzi tshi khou lima, dzo kherukana. Vhatukana vha dziḓoroboni a vha pfi. Ndi Ṱomasi matenda nga u vhona. Dzidzana ḽawe ḽo sokou donola maṱo a tshi nga a tshilumaṋamana. U thumbuni ya lukhohe zwino, ene o sala na mihwalo, u sekena o tou rali, ndi nḓevhe dza u sa pfa, areḓi, tshipala mulilo ...

[Vhubvo: *Thimu ya vhaṱoli*]

MBUDZISO

5.1 Kha mutaladzi wa 1 hu na ipfi 'vhuya'. Inwi ḽi shumiseni u vhumba mafhungo mavhili ni tshi sumbedza uri ḽi a kona u shuma sa thinwaipfi mbili dzo fhambanaho. (2)

5.2 Kha mutaladzi wa 2 hu na dzinambumbano 'khotsimuhulu'.

Neani tshivhumbeo tshaḽo ni tshi bvisela khagala thinwaipfi dzo ḽi vhumbaho. (2)

5.3 Vhalani mutaladzi wa 6:

Topolani ḽiambele ḽo shumiswaho fhungoni iḽo ni dovhe ni ṋee na ṱhalutshedzo yaḽo. (2)

5.4 Vhalani phara ya 2.

Sumbedzani afho he muṅwali a shumisa luambo lwa u dzhia sia. Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

5.5 Vhalani fhungo asiḽi: 'Mapholisa vho hwala miraṱaṱa ya magidi.' Isani fhungo iḽi kha ḽiambaitwa. (2)
[10]

ṰHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30
MARAGAGUṰE: 70